

ЭКРАНИЗАЦЫІ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ ЯК СРОДАК ЗАХАВАННЯ НАЦЫЯНАЛЬнай САМАБЫТНАСЦІ

Я. І. Лысы

*Установа адукацыі «Беларуская дзяржаўная акадэмія мастацтваў»,
пр. Незалежнасці, 81, 220012, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь,
jan.lysy.jan@gmail.com*

*Навуковы кіраўнік – А. І. Чупрынскі, кандыдат мастацтвазнаўства,
прафесар кафедры кінатэлеаператарства*

Артыкул прысвечаны актуалізацыі тэмы стварэння экранізацый беларускай літаратуры ў кіно і на тэлебачанні. Прыводзяцца сусветныя статыстычныя дадзеныя ў сферы экранізацый і разважанні айчынных даследчыкаў. Таксама гэтая з'ява звязваецца з праблемай захавання нацыянальнай самабытнасці ў медыяпрасторы.

Ключавыя словы: кінематограф; тэлебачанне; літаратура; экранізацыя; Беларусь.

FILM ADAPTATIONS OF BELARUSIAN LITERATURE AS A MEANS OF PRESERVATION NATIONAL IDENTITY

Y. I. Lysy

*Educational Institution «Belarusian State Academy of Arts»,
81, Nezavisimosti Av., 220012, Minsk, Republic of Belarus
Corresponding author: Y. I. Lysy (jan.lysy.jan@gmail.com)*

*Scientific supervisor – A. I. Chuprynski, PhD,
professor of the Department of Film and Television cameramanship*

The article is dedicated to the topic of creating film adaptations of Belarusian literature in cinema and television. World statistics in the field of film adaptations and reflections of domestic researchers are given. This phenomenon is also associated with the problem of preserving national identity in the media space.

Key words: cinema; television; literature; film adaptation; Belarus.

У цяперашні час складана вызначыць дакладны адсотак экранізацый сярод усёй сусветнай кіна- і тэлепрадукцыі, аднак па міжнародных навуковых даследаваннях гэты лік вагаецца ад 20 % ажно да 80 %. Адсюль можна зрабіць выснову, што літаратурныя творы былі і застаюцца актуальнай крыніцай сюжэтаў, тэм і натхнення для стваральнікаў аўдыявізуальных медыя. У Беларусі ж, на дадзены момант, працэс стварэння экранізацый амаль што знік з парадку дня, бо цягам апошняга дзесяцігоддзя з'яўляліся яны, як правіла, раз на два-тры гады, і тое часам былі знятыя за незалежны ад дзяржаўнага бюджэту сродкі.

Дадзены артыкул спрабуе адказаць на пытанні: чаму беларускім вытворцам кіна- і тэлепрадукцыі неабходна больш звярнуць увагу на айчынную літаратуру і як яна можа дапамагчы захаванню нацыянальнай самабытнасці ў медыяпрасторы.

Беларускі кінематограф мае багаты досвед экранізацый. Пачынаючы з першай ігравой стужкі «Лясная быль» Юрыя Тарыча (1926 г.), што была створана па аповесці Міхася Чарота «Свінапас», па сённяшні дзень было знята каля дзевяці дзясяткаў экранізацый розных фарматаў і відаў: ад кінастужак кароткага метру да тэлесерыялаў, ад анімацыйных фільмаў да высокабюджэтнага кіно. Частка з іх, праўда, не належыць да беларускай вытворчасці альбо адносіцца да яе толькі часткова ў выпадках капрадукцыі.

Як адзначыла беларуская даследчыца Антаніна Карпілава ў інтэрв'ю 2011 года, з тым, што кінастудыя «Беларусьфільм» не звяртае ўвагі на айчынную літаратуру, на 100 % пагадзіцца нельга: «У апошнія гады было даволі прыкладаў экранізацый, і гэта зразумела: наша краіна традыцыйна літаратурацэнтральная, кніга ў нас, дзякуй Богу, дасюль карыстаецца павышанай увагай». Пры гэтым даследчыца засяроджваецца на якасці і ўзроўні гэтых экранізацый: «...і раней шмат якія з іх па сваім духу не заўсёды адпавядалі першакрыніцам, былі занадта ілюстратыўнымі, так бы мовіць, “фальклорна-этнаграфічным”. Таго ўзроўню пачуцця нацыянальнага менталітэту, самасвядомасці, духоўнай культуры нашага народа, якія закладзены ў творах літаратурнай класікі, здолелі дасягнуць лічаныя нашы кінематографісты» [1, с. 5].

Гісторыя экранізацый беларускай літаратуры вылучае некалькі адметных аўтараў першакрыніц: Янка Купала, Якуб Колас, Уладзімір Караткевіч, Васіль Быкаў, Іван Шамякін, Алесь Адамовіч і інш. Пры гэтым, у твораў аднаго толькі В. Быкава можна налічыць больш за два дзясяткі экранізацый. Менавіта праз экранізацыі яго твораў і твораў А. Адамовіча на васнную тэматыку пра феномен беларускіх літаратурных кінаадаптацый стала вядома

ва ўсім свеце: такія стужкі, як «Узыходжанне» (рэж. Ларыса Шэпіцка, 1976 г.), «Ідзі і глядзі» (рэж. Элем Клімаў, 1985 г.) па сённяшні дзень лічацца класікай сусветнага кінематографа. Тым больш крыўдна адзначаць, што найлепшыя кінакарціны па творах беларускіх пісьменнікаў часта здымаліся не столькі сіламі нашых кінематографістаў, колькі рускімі ці іншымі замежнымі аўтарамі (яскравы прыклад – фільм Сяргея Лазніцы «У тумане» (2012 г.), які быў зняты ў Латвіі пры ўдзеле Германіі, Нідэрландаў, Расіі і, далёка не ў першую чаргу, Беларусі).

Нягледзячы на багатую гісторыю экранізацый твораў беларускіх пісьменнікаў, па меркаванні літаратуразнаўца і крытыка Пятро Васючэнкі, нацыянальная літаратура і нацыянальны кінематограф залішне запаволена рухаюцца адно насустрач другому. «Традыцыя інтэлектуалізму, закладзеная ў падмурак беларускай літаратуры яшчэ за часамі яе ўзнікнення, амаль не жывіць сучаснае “сур’ёзнае” кіно». Крытык прыводзіць шэраг сучасных аўтараў, чые творы маглі б стаць выдатнай сюжэтнай асновай для кіна- і тэлевытворчасці: Адам Глобус, Анатоль Казлоў, Уладзімір Сцяпан, Максім Клімковіч, Алесь Наварыч, Міраслаў Адамчык, Юрый Станкевіч, Людміла Рублеўская і інш. [2, с. 12–13].

Замежнае даследаванне брытанскай арганізацыі «Publishers Association» у 2018 годзе выявіла, што ў сусветным кінапракце фільмы, якія бяруць за аснову літаратурную першакрыніцу, атрымліваюць на 53 % больш прыбытку [3]. Адрозніжвае пытанне: чым гэтыя стужкі прывабліваюць глядачоў ва ўсім свеце, і па якой прычыне яны ўдаюцца лепей? Патлумачыць гэта можна некалькімі фактарамі: наяўнасцю спецыфічнай чытацкай аўдыторыі, якая перанакіроўвае сваю ўвагу з любімага літаратурнага твора на яго экранізацыю; папулярнасцю назвы, якая ўжо паспела апынуцца на слыху аўдыторыі раней за выхад стужкі; іменем пісьменніка, які стварыў літаратурную першакрыніцу (гэта асабліва дзейнічае ў выпадку экранізацый класікі альбо бестселераў).

Асаблівы акцэнт варта зрабіць на яшчэ адным фактары: на сюжэтнай якасці і прапрацаванасці драматургіі па сродках літаратурнай мовы, а як вынік на правэранасці дадзенага сюжэта – на досведзе літаратурнага твора. Іначай кажучы, пры выбары літаратурнай крыніцы для далейшай экранізацыі аўтары кінастужкі ўжо маюць магчымасць ацаніць як асабістае ўражанне ад існуючага твора, так і ступень яго папулярнасці сярод аўдыторыі. Пры стварэнні арыгінальных сцэнарыяў для кіна- і тэлепраектаў аўтары, як правіла, «страляюць» наўгад, не маючы магчымасці прадказаць рэакцыю будучай публікі і ступень яе зацікаўленасці будучай стужкай.

Улічваючы прыведзеныя вышэй разважанні, а таксама вынікі замежнага даследавання пра прыбытак экранізацый у кінапракаце, можна прыйсці да высновы, што стварэнне экранных адаптацый літаратурных твораў больш выгадная дзейнасць, чым спробы стварэння кіно «з нуля». Аднак, пры разглядзе тэмы актуальнасці арыентацыі беларускіх кінематаграфістаў на родную літаратуру, нельга не ўлічваць яшчэ і патрэбу ў рэтрансляцыі нацыянальнай культуры і беларускага менталітэту сродкамі кінематаграфіі. Калі кінадзеячы ставяць перад сабой мэту: стварэнне нацыянальнай мастацкай медыяпрадукцыі, у нечым самабытнай, завязанай на тэмах, што хваляюць беларусаў, адпаведнай нашаму культурнаму коду, – найлепшым шляхам для дасягнення гэтай мэты з’яўляецца зварот да класічных айчынных літаратурных крыніц.

Даследчыца А. Карпілава адзначыла своеасаблівасць беларускай літаратуры, што ўплывае і на якасць экранізацый: «Можна сказаць, што працэс этнічнай самаідэнтыфікацыі ў нашым кіно яшчэ не завяршыўся. Мы маем нарэшце перайсці ад вонкавага, павярхоўнага ўспрымання нацыянальнай літаратуры як “фальклорнага запаведніка” да паўнаwartаснага асэнсавання яе ўсеабдымнага культурнага характару». Таксама даследчыца зрабіла акцэнт на праблеме, якая ўзнікае ў працэсе стварэння экранізацый: гэта беларускі нацыянальны менталітэт, увасабленне якога можна ўбачыць у роднай літаратуры (літаратура паглыблена ў асобу чалавека, таму не багатая на актыўныя падзеі, якія заўсёды з ахвотай увасабляюць кінематаграфісты). «Беларускі класічны літаратурны герой аддае больш часу ўнутраным маналагам, чым нейкім рухам», – патлумачыла А. Карпілава сваю думку [1, с. 5]. Аднак пісьменнік і літаратурны крытык Л. Рублеўская не пагаджаецца з гэтай заявай: «Беларуская літаратура – з’ява вельмі шырокая, у ёй існуюць самыя розныя, у тым ліку, жанравыя плыні, героі якіх дастаткова рухаюцца і здольны на самыя актыўныя ўчынкі». Таксама Л. Рублеўская лічыць, што цікава і займальна можна экранізаваць нават тэлефонны даведнік – усё залежыць ад майстэрства пастаноўшчыка [1, с. 5].

Беларуская літаратура досыць шырока прадстаўлена ў кіно і тэлевізійнай прадукцыі, аднак большай часткай поспехі ў гэтай сферы адносяцца да савецкага перыяду. На сённяшні ж дзень стварэнне экранізацый, як, у прынцыпе, і агульнае становішча нацыянальнага мастацкага кінематографа, знаходзіцца ў крызісным стане. Аднак зварот да літаратурных крыніц пры стварэнні будучых кіна- і тэлестужак можа паслужыць добрым штуршком як для натхнення на выразныя ідэі і сюжэты, так і для паспяховага развіцця

беларускай медыяпрасторы. Шанец на выйсце з гэтага крызісу ёсць, і ён у тым, што беларуская літаратура не стаіць на месцы і прапануе сучасным аўтарам аўдыявізуальнай прадукцыі шырокі жанравы выбар. Застаецца толькі зноў звярнуць увагу на родныя творы мастакоў слова.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Сідарэнка А.* Дзе «новая зямля» экранізацый? / Культура. 2011. № 36. С. 5.
2. *Васючэнка П. В.* Беларуская літаратура як крыніца развіцця нацыянальнага кінематографа // Матэрыялы ежгодной науч. конф. преподавателей и аспирантов университета 24–25 апр. 2007 г.: в 5 ч. Ч. 5 / отв. ред. Н. П. Баранова. Минск: МГЛУ, 2007. С. 11–13.
3. Films based on books take 44 % more at the box office [Electronic resource]. URL: www.thebookseller.com/news/films-based-books-take-more-91m-more-globally-original-scripts-825036 (date of access: 27.05.2022).